

NICCOLO MACHIAVELLI
PRINCI

BOTIMET TOENA

NICCOLO MACHIAVELLI

PRINCI

Përktheu nga origjinali italisht
Ali Hashorva

BOTIMET TOENA

Tiranë, 2019

Autori: Niccolo Machiavelli (Nikolo Makiaveli)
Titulli në origjinal: Il principe

Botuese: Irena Toçi

Kryeredaktore: Sonila Kapo
Redaktore: Anrila Spahija
Korrektore letrare: Petrina Ago
Përkujdesja grafike dhe kopertina: Elsa Hajderaj

ISBN 978-9928-277-47-3

© në shqip Botimet Toena

Të gjitha të drejtat janë të rezervuara. Nuk lejohet shumëfishimi me asnjë lloj mjeti apo forme, as me fotokopje, pa lejen me shkrim të mbajtësit të copyright-it.

BOTIMET TOENA

Rr. "M. Gjollesha", K. Postare 1420, Tiranë

Tel.: + 355 4 22 40 116

Email: redaksia@toena.com.al

botimet.toena@gmail.com

www.toena.com.al

Dy fjalë për përkthimin

Libri “Princi” i Makiavelit nisi të përkthehej nga Ali Hashorva dikur nga fundi i viteve ’40, por për arsye që sot mund të kuptohen lehtë, nuk u botua në atë kohë e as më pas. Ai mbeti në shtëpi si relik i një kohe, kur përkthyesit nuk iu dha mundësia për të kryer tjetër punë.

Ishte përkthimi i parë i “Princit” dhe u krye në kohën kur ata që shkruanin apo përkthenin ishin, si të thuash, në garë mburrjeje me njëri-tjetrin, se kush do ta shkruante më bukur e më pastër shqipen.

Shkrimi në këtë mënyrë përbënte jo vetëm një detyrë dhe krenari intelektuale e profesionale, por edhe një detyrë atdhetare. Një lexues i vëmendshëm do ta vërejë këtë, sapo ta lexojë këtë përkthim. Në të nuk ka vend për fjalë, shprehje e ndërtime fjalish jo shqip, që fatkeqësisht sot mbushin fjalimet dhe shkrimet tona.

Përkthimi i një libri si ky nga origjinali, i shkruar afërsisht në kohën e Skënderbeut, me një gjuhë të vjetër italiane, por fatmirësisht fjorentine, dhe në stilin e asaj kohe, natyrisht paraqet vështirësi. Megjithatë, përkthyesi, Ali Hashorva, jo vetëm është munduar dhe ka arritur të bëjë një përkthim të

saktë, por edhe të ruajë stilin e të folurit dhe të shkruarit të asaj kohe edhe në tekstin shqip, duke e futur lexuesin në atmosferën e asaj kohe.

Gjatë përgatitjes për botim, unë nuk pata punë tjetër, veçse të sillja në shqipen standarde atë që ishte shkruar rreth gjashtëdhjetë vjet më parë, si dhe të saktësoja diçka aty-këtu, pasi vetë përkthyesi kishte vënë shënimin që, para se të botohej, të shikohej edhe një herë.

Libri është pajisur me disa shënime shpjeguese për persona dhe ngjarje që përmenden në të.

Nju-Jork, shkurt, 2018
ILIR HASHORVA

Nikolo Makiaveli

Jeta

Nikolo Makiaveli, burrë shteti dhe shkrimtar italian, u lind në Firence më 3 maj të vitit 1469, nga një familje e mirë, por e rënë dhe e varfër. I ati, Bernardi, dhe e ëma, Bartolomea Neli, kishin qenë njerëz të thjeshtë dhe të padëgjuar. Makiaveli, burrë me shtat mesatar, hollush dhe bardhosh, i urtë e i matur, pati si të gjithë të rinjtë e moshës së tij arsim humanist me mësues letrarë Virgjil Adriani. Dinte mirë latinishten e ndoshta pak edhe greqishten e vjetër; kishte njohur mendimet e shkrimtarëve më të mirë grekë, nëpërmjet përkthimeve latine që kishin bërë humanistët e atëhershëm. Nuk ishte i pajisur me kulturë të gjerë e të shumanshme; filozofinë nuk e njihte, por përfitoi shumë nga mendja e tij e kujdesshme dhe u stërviti që prej së vogli të rrihte me mend ngjarjet historike e të nxirrte prej tyre mësim.

Nuk dihet gjë e sigurt për jetën e tij të parë, por do të ketë qenë dëshmitar i dëbimit të Medičëve nga qyteti i lindjes, i përpjekjeve të Savonarolës dhe i mbarimit të tij tragjik.

Makiaveli del në shesh dhe njihet kur merr pjesë si nëpunës në qeverinë e vendit. Ndoshta, duke mos mundur të jetonte me të ardhurat e tij të pakta, më 1498-n mori pjesë në një konkurs për sekretar të kancelarisë së dytë të Zotërinjve (Signoris-ë) dhe, si fitoi, u ngarkua me detyrën e sekretarit në zyrën e të Dhjetëve. E mbajti këtë shkallë gjer më 1512-n, në kohën kur Medičët morën përsëri fuqinë në Firence. Në atë punë, ai ishte ngarkuar me letërkëmbimin politik, me regjistrimin e vendimeve të këshillit, që përbënte pushtetin ekzekutiv të republikës, me redaktimin e traktateve dhe me pjesën më të madhe të marrëdhënieve diplomatike.

Duket se Pier Soderini, që më 1502-shin qe bërë gonfalonier i përhershëm (detyrë që sot i përngjan pak a shumë presidentit të republikës), e çmonte shumë Makiavelin, sepse kur dërgonte fisnikë fjorentinë me detyra diplomatike jashtë shtetit, u jepte me vete edhe atë, tek i cili kishte besim të plotë. Gjatë asaj kohe, Makiaveli kreu njëzet e tre misione jashtë shtetit, si në Francë, pranë Luigjit XII, në Gjermani e gjetkë. Në një nga këto misione, pati rastin të njihete dhe Qezar Borxhian, i cili e preku thellë me virtytin¹

¹ Fjala *virtyt* këtu, dhe në përgjithësi në libër, nuk ka askund kuptimin e moralit e të etikës, si për skolastikët; as si zotësi ushtarake, në kuptimin e romakëve. Ajo ka kuptimin, sipas mendësisë së rilindësve, si zotësi, inteligjencë, kurajë, forcë, aftësi, shkathtësi, intuitë, ndjeshmëri e individit që di t'i dallojë rastet e volitshme, që njeh mundësitë e veta dhe që përdor masa në përputhje me to. Virtyti është zotësi me anë të së cilës njeriu shkon i patrembur drejt qëllimit, i zhveshur nga çdo ndjesi tjetër.

dhe gjallërinë e tij, saqë e bëri Makiavelin ta quante hero dhe t'ua tregonte si model të princit të përsosur, princërve të tjerë. Ai ishte dërguar si komisar edhe pranë ushtrive mercenare, që Franca mbante me shpenzimet e veta për të nënshtruar qytetin rebel të Pizës. Kështu, pati rastin ta njihnte për së afërmi këtë ushtri, t'i kuptonte të metat dhe të bindte qeverinë të krijonte një ushtri të rregullt, e cila u quajt "Ordinanca Fjorentine".

Koha në të cilën Makiaveli zhvilloi veprimtarinë e tij si sekretar i të Dhjetëve, ka qenë nga më të hidhurat e nga më të vështirat e Italisë, sepse në këtë periudhë, ajo u shkel e u përshkua nga çdo anë, nga frëngjit, spanjollët, zviceranët e gjermanët. Asnjë nga shtetet italiane nuk ishte në gjendje t'u bënte ballë vërshimeve të tyre. Ushtritë mercenare, që përdornin këto shtete, u treguan të dobëta për t'iu bërë ballë të huajve. Makiaveli, që shihte kthjellët, vuri re se shkaku i këtyre fatkeqësive ishte mungesa e një shteti të fortë e të madh italian dhe çorganizimi ushtarak.

Më 1512-n kardinali Gjon i Mediçëve, që pak më pas do të bëhej papë Leoni X, me ndihmën e një ushtrie spanjolle, bëri të mundur rrëzimin e qeverisë në Firence dhe hyrjen e Mediçëve në të. Kështu, Pier Soderini ra dhe hipi në fuqi Sinjoria e Mediçëve.

Makiaveli, që mbeti gjer në fund besnik i Soderinit dhe i Republikës, u shkarkua nga detyra si sekretar, u burgos dhe u torturua për disa muaj, i dyshuar për një komplot kundër Mediçëve. Doli nga burgu me amnistinë që bëri Gjoni kur u zgjodh papë, por u detyrua të banonte në Shën Kashano, në

rrethinat e Firences, ku kishte një shtëpi dhe një copë tokë.

Larg nga veprimtaria politike dhe i ndarë nga rrethi, nga i cili kishte jetuar gjer atëherë, shkonte këtu një jetë monotone e të mërzitshme, sikundër shihet në letrën që i drejton Françesk Vektorit. I vetmi ngushëllim për të ishte leximi i klasikëve, prej të cilëve nxirrte mësim, të cilat donte t'ia përshtaste Italisë së atëhershme të copëtuar dhe, pjesërisht, në duar të të huajve. Këtu i ra ndër mend krijimi i një shteti të fortë italian me ushtri të rregullt kombëtare që t'u bënte ballë furtunave të kohës; mendoj, gjithashtu, se një punë të tillë mund ta kryente familja e Mediçëve, që ishte e fortë në Firence dhe në Romë. Me këtë frymë u vu të shkruajë një seri veprash dhe, mbi të gjitha, kryeveprën e tij, “Princin”, që do të bënte aq bujë në tërë botën.

Gjatë kohës së qëndrimit në fshat, u përpoq të hynte në shërbim të Mediçëve, por përpjekjet shkuan kot.

Thuhet se Leoni X u këshillua me të mbi disa reforma që do të bënte dhe se e ngarkoi të ngrinte fortifikatat e Firences dhe, më së fundi, të organizonte ushtrinë, por pas pak kohësh Makiaveli vdiq ndoshta i helmuar.

Veprat

Gjatë kohës si sekretar i të Dhjetëve, puna e tepërt që kishte pasur, nuk i kishte dhënë mundësi të shkruante dhe të botonte libra, përveç disa poezive pa ndonjë vlerë letrare dhe disa shkrimeve të vogla mbi vendet që kishte vizituar si i dërguar i qeverisë. Në Shën Kashano, Makiaveli filloi të shkruante vepra me rëndësi dhe kryeveprën e tij “Princi”, që do t’ia bënte të pavdekshëm emrin.

“Bisedat mbi dekadën e parë të Tit Livit” është një nga veprat më të mira të kësaj kohe. Ky libër është një traktat shkence politike, në të cilën hasen aty-këtu idetë që do të shfaqen në kryeveprën e tij. Lëndën për këtë vepër e merr nga Tit Livi dhe prej tij nxjerr disa mësimet të përgjithshme, që i vlerëson me anën e shembujve të historisë së vjetër romake dhe me vërejtje që kanë të bëjnë me jetën e tij politike. Prej përfundimeve që nxjerr, disa janë morale e disa, jo. Në to ndihej ajo frymë, e cila më pas do të njihej me emrin famëkeq “makiavelizëm”. Makiavelit i intereson, mbi të gjitha, përbërja dhe ruajtja e shtetit që është *supreme lex* (ligji më i lartë). Përpara këtyre, feja dhe morali duhet të lëshojnë rrugë. Nuk duhet biseduar, sipas tij, nëse një gjë

është e mirë apo e keqe, por, nëse është e dobishme apo jo për shtetin. Bazuar në këto parime, ai flet për mashtrime të nderhme, për poshtërsi madhështore. Ai i studion të vërtetat historike dhe shoqërore si fenomene të natyrës, dhe gjurmon midis tyre edhe ligjet. Arsyeton mbi to i qetë, me kthjelltësi mendjeje, me përpikëri fjalësh. Mendimi i tij del si i gdhendur e i kapshëm përpara syve të lexuesit.

“Arti i luftës”, në këtë vepër thekson se vetëm nënshtetasit duhet të luftojnë për mbrojtjen dhe lavdinë e atdheut. Vepra ka vlera teknike. Ndërsa në vepra të tjera ka kërkuar të krijojë një shkencë të shtetit, në këtë kërkon të krijojë një shkencë të strategjisë. Si dhe në vepra të tjera, përfundimet i nxjerr nga përvoja e punëve të kohës së tij dhe nga mësimet e të vjetërve.

“Historitë fjorentine” është vepra e tij e fundit (1520). Kallëzon ngjarjet duke kërkuar shkaqet. Si vepër historike nuk ka vlerë, sepse autori përpiket t’i përkulë ngjarjet për të vërtetuar parimet kryesore të doktrinës së tij dhe se, duke e marrë lëndën nga kronistë të ndryshëm, nuk i vë këta përballë njëri-tjetrit për të gjetur të vërtetën. Megjithëkëtë, kjo vepër është shkruar në përshtatje me ngjarjet e ndryshme dhe paraqet interpretime të sakta mbi kuptimin e shumë ngjarjeve.

“Jeta e Kastrucio Kastrakanit” është njëfarë romani politiko-ushtarak, ku prijësi na paraqitet i shfytyruar qëllimisht, për t’i përngjarë princit të ri, ashtu siç e kishte përfytyruar autori.

Makiaveli shkroi dhe nja dy komedi, prej të cilave ka njëfarë vlere ajo me titull “Mandragola”. Prej saj ka mbetur dhe një epistolar mjaft i pasur që hedh dritë mbi jetën, karakterin dhe idealin e tij.

Por vepra që i dha famë në tërë botën Makiavelit, qoftë për mirë, qoftë për keq, është “Princi”.

“**Princi**” është një traktat i shkurtër, në të cilin autori jep udhëzime se si krijohen, mbahen dhe zmadhohen shtetet. Duke u mbështetur në këto udhëzime, mbaron duke iu drejtuar familjes së Medičëve, që ajo familje të krijojë një shtet të madh e të fortë italian, me ushtri kombëtare, që të jetë në gjendje t’u bëjë ballë shkelësve të huaj dhe të sjellë drejtpeshim midis shteteve të mëdha europiane. Rregullat që jep autori për krijimin dhe ruajtjen e shtetit, sado të tmerrshme dhe mahnitëse, i shfaq në mënyrë sistematike, pa ngurrim, me qetësi shpirti, me stil të fortë, me fraza të holla, me fjalë të përpikta dhe, mbi të gjitha, me një gjakftohtësi ngurosëse që e lë njeriun të habitur. Shpeshherë plotëson, përcakton e shpjegon një gjykim që lexuesi e kishte parë më parë të turbullt dhe s’kishte mundur ta kapërdinte. Në këtë vepër autori shkruan nën përshtypjen e një bindjeje e të një pasioni të thellë, prandaj nuk humbet kohë të zbukurojë periodën, por përpiket ta shfaqë mendimin e tij me kthjelltësinë dhe saktësinë më të madhe të mundshme. Mendimin e tij e shpreh të plotë, pa çarë kryet se do të ngjallë kënaqësi a neveri, duke u treguar njerëzve ligësinë dhe dobësitë e tyre dhe duke u mësuar princërve të gënjejnë, të presin në besë e të mashtrojnë për dobi të shtetit. Si model

të princit të përsosur për t'u imituar, tregon Qezar Borxhian që, për të krijuar dhe mbajtur shtetin, kishte kryer një mijë e një mizori. Udhëzimet që jep, i bazon në shembuj nga koha e tij dhe nga koha e lashtë. Në bazë të udhëzimeve të tij, morali dhe feja nuk kanë kuptim; ato janë mjete të thjeshta në dorë të princit. Shteti i Makiavelit siguron fuqinë dhe të drejtat e veta, por jo të individit. Vetëm një gjë duhet të jetë e moralshme: qëllimi për krijimin dhe ruajtjen e shtetit. Për t'ia arritur këtij qëllimi, duhen përdorur mjetet e duhura, qofshin ato edhe imorale. Kjo ishte rruga, thotë, që kishin ndjekur njerëzit e mëdhenj të botës për të bërë mrekulli, kjo ishte rruga që duhej të ndiqte princi që do të krijonte një shtet të madh e të fuqishëm italian. Sa shumë na neverit në fillim me llogaritjet e tij të ftohta, aq na paraqitet idealist e simpatik nga fundi i librit, ku jep të kuptohet se të gjitha imoralitetet që ka përmendur më parë bëhen për realizimin e një ideali të lartë, për bashkimin e forcimin e një populli të madh në një shtet të fuqishëm, në bazë të parimit qëllimi justifikon mjetin. Dhe, s'ka qenë i gënjyer. Po të zhvishemi nga ndjenjat e pasionit dhe të mendojmë kthjellët dhe me qetësi, do të shohim se gjithë popujt që kanë arritur shkallë të larta fuqie dhe zhvillimi dhe kanë lënë gjurmë të pashlyeshme në histori, kanë vepruar ashtu si mendonte Makiaveli, ndonëse nuk e kanë thënë. Makiaveli ka pasur burrërinë ta thotë troç me zemërçelësinë më të madhe.

Vepra e tij bëri bujë të madhe në tërë botën. Emri i tij për shekuj me radhë ka qenë sinonim i njeriut të mynxyrës, tmerrit, i tinëzisë së ftohtë e të llogaritur, i mashtrimit

djallëzor. Me kalimin e kohës, njerëzit filluan të tregoheshin më të butë ndaj tij, të njihnin zotësinë e tij në fushën diplomatike dhe ta çmonin si njërin nga historianët dhe shkrimtarët italianë më të mëdhenj.

Makiaveli i drejtohet Françesk Vetorit me një letër, me të cilën i njofton se ka hartuar libërthin “Princi”

Zotit dhe mirëbërësit, të shkëlqyerit ambasador, Françesk Vetori, pranë Selisë së Shenjtë, Romë.

I shkëlqyer ambasador¹. S’kanë² qenë kurrë të vona huret hyjnore. E them këtë se më dukej se jo vetëm e kisha humbur hirin tuaj, por edhe se nuk do të shpresoja më kurrë në të, pasi nuk më shkruat prej një kohe të gjatë. S’dija si ta shpjegoja shkakun. Midis mendimeve të shumta që më shkonin ndër mend, më shumë se të gjitha më mundonte një gjë: trembësja se mos ju kishte shkruar njeri se unë nuk kisha ditur të ruaja fshehtësinë e letrave tuaja dhe ju, për këtë arsye, e kishit prerë letërkëmbimin me mua, ndërsa unë

¹ Françesk Vetori (1474-1539), mik i ngushtë i Makiavelit, ishte në Romë si ambasador i Republikës Fjorentine pranë papës Leoni X (Xhovani di Lorenzo de’Mediçi). Por, ambasada e tij ishte formale, sepse Firencja në këtë kohë, sado që mbahej si republikë, ishte nën qeverinë e Leonit X.

² Është një varg i Petrarkës pak i ndryshuar “*Ma tarde non fur mai grazie divine*”.

e dija se, përveç Filipit³ dhe Pagolës⁴, tjetër njeri, për pjesën time, nuk i kishte parë. E pata hirin tuaj me letrën tuaj të fundit, më 23 të muajit të shkuar, e cila më gëzoi jashtë mase, sepse pashë se sa me rregull⁵ e qetësi po ushtroni ju detyrën qeveritare. Unë, për pjesën time, ju këshilloj të vijoni siç e keni nisur, sepse kur njeriu lë pas dore kënaqësitë e veta për kënaqësitë e të tjerëve, humbet vetëm të vetat, kurse ato të të tjerëve nuk i njihen. Dhe, meqenëse çdo gjë kërkon ta bëjë fati⁶, duhet lënë ta bëjë, duhet ndenjtur qetë dhe duhet pritur gjersa t'u lërë edhe njerëzve të bëjnë diçka. Atëherë do të jetë mirë për ju të mundoheni më tepër, të vigjiloni më tepër mbi punët dhe mua të më hiqni nga fshati⁷ e të më thoni: ja ku më ke. Ndërkaq, duke dashur t'ju shpërblej hiret në masë të njëjtë, nuk mund t'ju them gjë tjetër në këtë letër, veçse si e kaloj jetën këtu dhe, nëse e gjykoni se mund të këmbetet me tuajën, unë do të jem i kënaqur ta këmbej.

³ Filip Kasavekia, mik i Makiavelit dhe Vetorit.

⁴ Pagolo Vetori, vëllai i Françeskut.

⁵ Ia thotë me djallëzi, pasi Vetori në letrën e tij të fundit i shkruante se s'bënte asnjë punë dhe se shkonte kohën qetësisht e pa e çarë kokën.

⁶ Për Makiavelin fati ka një kuptim të dyfishtë: ose është grumbulli i ngjarjeve të njëpasnjëshme, kundër të cilave njeriu nuk mund të bëjë asgjë; ose është fuqia, zotësia, vetë virtyti i njeriut që bëhet zot i çdo pune. Fati, sipas Makiavelit, pjesërisht i rregullon vetë punët e kësaj bote dhe pjesërisht ia lë njeriut t'i rregullojë.

⁷ Makiaveli shkruan nga fshati Shën Kashiano, ku qe struktur pas burgosjes dhe torturimit.

Unë banoj në fshat dhe, si më ngjanë ato fatkeqësitë⁸ e fundit, kam qenë në Firenze - t'i përmbledhësh të gjitha tok - gjithsej, njëzet ditë. Gjer sot kapja turtuj me duart e mia. Ngrihesha që pa gdhirë, rregulloja purtekëzat, kaloja tutje me një tufë kafazesh në krahë. Dukësja si Geta⁹ kur kthehej nga limani me librat e Anfitrionit. Kapja të paktën dy, të shumtën gjashtë turtuj. Kështu e kalova gjithë shtatorin. Pastaj, kjo zbavitje, ndonëse e pahijshme dhe e çuditshme, m'u pre me keqardhjen time. Tani do t'ju them se cila është jeta ime e tanishme. Ngrihem në mëngjes pa dalë dielli dhe vete në një pyllin tim që kam vënë druvarë për ta prerë. Këtu qëndroj dy orë për të parë punën që është bërë ditën e mëparshme dhe për të kaluar kohën me druvarët që do të kenë përherë ndonjë grindje, qoftë midis tyre, qoftë me fqinjët. Për këtë pyll mund t'ju them një mijë gjëra të bukura që më kanë ndodhur si me Fronsini¹⁰ da Pauzanon, ashtu dhe me të tjerë. Fronsinini dërgoi për të

⁸ Për shkak të miqësisë së tij me Soderinët, dyshohej se Makiaveli kishte marrë pjesë në një komplot kundër Medicëve dhe ishte burgosur e torturuar prej tyre. Kur u zgjodh papë Leoni X (11 mars, 1513), u lirua nga burgu së bashku me disa të tjerë.

⁹ Protagonisti i novelës në vjershë "Geta dhe Birria". Ishte mjaft e përhapur në Itali në vitet 1400-1500. Anfitrioni, duke u kthyer nga studimet për në shtëpi, dërgoi përpara skllavin e tij, Geta, për të lajmëruar të shoqen mbi mbërritjen e tij dhe e ngarkoi me libra.

¹⁰ Ky emër dhe të tjerët që pasojnë, me përjashtim të Batist Guiçiardinit, nuk janë historikë.

marrë disa stiva drush pa u marrë vesh fare me mua dhe, kur do të paguante, donte të mbante dhjetë lireta. Thoshte se i detyroheshja prej katër vjetësh se më kishte mundur në lojë me letra në shtëpinë e Anton Guiçiardinit. Edhe mua më hipi në kokë: doja ta paditja si kusar qiraxhiun që kishte vajtur për to. Më së fundi hyri në mes Gjon Makiaveli dhe na vuri në ujdi. Batist Guiçiardini, Filip Ginori, Tomas del Bene dhe disa të tjerë, kur po frynte kjo furtunë, më morën secili nga një stivë¹¹. Unë u premtova të gjithëve. Tomasit ia dërgova një stivë, por ajo arriti përgjysmë në Firence, se, për ta ngritur ishte përveshur ai, e shoqja, shërbëtorët dhe të bijtë që dukeshin si Gaburra¹², kur të enjten, bashkë me të bijtë, rrihnin me shkop një ka. Kështu, kur pashë se i kujt qe fitimi, u thashë të tjerëve se s'kisha më dru. Të gjithë varën buzët, por, sidomos, Batisti¹³, që e numëronte këtë midis fatkeqësive të tjera të Pratos.

Si iki nga pylli, vete në një burim dhe, prej këtej, në një korie timen për kapje zogjsh. Mbaj me vete një libër, ose Danten, ose Petrarkën, ose një nga ata poetët më të vegjël si Tibuli, Ovidi e të tjerë. Lexoj pasionet e tyre të dashurisë, të cilat më kujtojnë të miat. Kënaqem

¹¹ Stivë, duhet të ishte një masë e kohës për drutë. Makiaveli e kishte vënë sipas rregullit, ndërsa Thomai, bashkë me njerëzit e shtëpisë e ngriti stivën lart, për t'ia treguar Makiavelit se nuk qe tamam.

¹² Nuk dimë kush është.

¹³ Batist Guiçiardini kishte qenë Podesta (kryegjyqtar) i Pratos, në kohën kur ky qytet u plaçkit prej spanjollëve (29 gusht, 1512).

një copë herë me këtë mendim. Ulem pastaj në rrugë te gjellëtorja, flas me ata që kalojnë, i pyes për ndonjë gjë të re nga vendi i tyre, dëgjoj shumë gjëra dhe vë re shije të ndryshme dhe natyra të çuditshme njerëzish. Ndërkohë. vjen dreka dhe ha, bashkë me njerëzit e mi, ato ushqime që mund të japë ky fshat i varfër dhe të ardhurat e mia të pakta. Si kam ngrënë, kthehem prapë në gjellëto. Këtu gjendet gjellëtari, zakonisht një kasap, një mullis, dy ndezës furrash. Me këta, unë, si derëmbyllur, luaj përditë me letra e me zare që pasohen me mosmarrëveshje dhe grindje pa fund dhe gjithfarëlloj sharjesh. Shumë herë luftojmë për një dhjetëshe me klithma që dëgjohen gjer në Shën Kashiano¹⁴. Kështu, i pështjellë midis këtyre morrave, nxjerr trurin nga myku dhe shfrej ligësinë e fatit tim, duke qenë i kënaqur të më shkelmojë përmjet kësaj rruge, për të parë nëse do të turpërohem.

Si vjen mbrëmja, kthehem në shtëpi dhe hyj në bibliotekën time. Te pragu zhvesh petkat e përditshme plot llucë e llom dhe vishem me rroba mbretërore e oborrtare dhe, si jam veshur kështu, si njeri, hyj në oborret e moçme të burrave të lashtë ku, i prituri prej tyre me dashuri, shijoj atë ushqim që është i vetmi i përshtatshëm për mua dhe për të cilin kam lindur. Aty nuk e kam për turp të bisedoj me ta dhe t'i pyes për arsyet e veprimeve të tyre. Ata më përgjigjen me njerëzi dhe për katër orë rresht nuk ndiej asnjë mërzë. Harroj çdo brengë, nuk frikësohem nga vobekësia, nuk i trembem

¹⁴ Gjellëtorja ishte nja 3 kilometra larg Shën Kashianos.

vdekjes, bëhem i tëri një brumë me ta. Dhe, duke qenë se Dantja thotë se s'bëhet shkencë, po nuk u përpoq njeriu të mbajë mend atë që ka dëgjuar, unë kam mbajtur shënim ato që kam përfituar nga bashkëfjalimi me ta dhe kam hartuar një libërth “De Principatibus”¹⁵, ku unë thellohem, me sa mundem, në arsyetimet rreth këtij subjekti, duke shoshitur se ç’janë principatat, prej sa farësh janë, si fitohen, si ruhen, pse humbasin.

Në qoftë se ju ka pëlqyer ndonjëherë ndonjë shkrim nga të mitë, ky nuk duhet të mos ju pëlqejë dhe, një princ, sidomos një princ i ri, duhet ta presë me kënaqësi. Prandaj, unë ia kushtoj të Shkëlqyerit Julian¹⁶. Filip Kasavekja e ka parë dhe mund t’ju japë njoftime dhe mbi veprën në vetvete, dhe mbi bisedimet që ka bërë me mua, sado që unë po e zgjeroj dhe po e pasuroj.

Ju kishit dëshirë, i shkëlqyer ambasador, që unë të ikja prej këtu dhe të vija të gëzoja me ju jetën tuaj të atyshme. Do ta bëja patjetër, por çka më pengon tani, janë disa punë

¹⁵ Titulli origjinal i “Princit” ka qenë latinisht. Kështu kanë qenë edhe nëntitujt e kapitujve. Kur u botua në vitin 1532, titulli u vu italisht.

¹⁶ Princi i ri, ideal për Makiavelin është Qezar Borxhia, i quajtur Valentin. Makiaveli ia kushton librin Julianit të Medičëve (1479-1516) se edhe ky mund të quhej një princ i ri. Ky ishte i treti bir i Lorencit të Shkëlqyer dhe pas vdekjes së vëllait, Pier, kishte mbetur me vëllanë Xhovani (Leoni X), përfaqësuesi i parë i familjes. Ishte kthyer në Firence pas tetëmbëdhjetë vjetësh arratie. Si vdiq Juliani (1516), Makiaveli ia kushtoi librin Lorencit, të birit të Pierit.

të miat që brenda gjashtë javëve besoj se do t'i kryej. Një gjë që më bën të dyshoj është se aty gjenden Soderinët¹⁷, të cilët do të jem i shtrënguar që, po të vij, t'i vizitoj dhe të bisedoj me ta. Kam frikë pastaj se, kur të kthehem, në vend që të shkoj në shtëpi, mos të shkarkoj në Bargeleto¹⁸, sepse ky shtet, sado që ka themele fort të shëndosha dhe siguri të madhe, prapë është një shtet i ri dhe, për këtë arsye, dyshon, dhe nuk mungojnë asish që duan të duken se i dinë të gjitha, si Paolo Bertini, që mund të futin njeriun në burg dhe ta lënë t'i bëjë ballë vetë mjerimit. Ju lutem të ma hiqni këtë dyshim, dhe pastaj kam për të ardhur t'ju gjej në çdo mënyrë brenda kohës që ju thashë.

Unë jam këshilluar me Filipin¹⁹, nëse ishte mirë apo jo që t'ia jepja librin tim Julianit dhe, në qoftë se ishte mirë t'ia jepja, në ish më mirë t'ia shpija vetë, apo t'ia dërgoja. Po të mos ia jepja, Juliani mund të mos e lexonte fare dhe mund të nderohej Ardingeli²⁰ me të. Që t'ia jepja më shtrëngonte dhe nevoja, se unë dërrmohem dhe s'mund të mbetem dhe për shumë kohë kështu, pa u bërë i neveritshëm nga varfëria. Do të kisha dëshirë që zotërinjtë Medičë të fillonin të më shtinin

¹⁷ Sapo u kthyen Medičët në Firence, galfanolieri Pier Soderini u dëbua për pesë vjet dhe gjendej në Raguzë. Pjesëtarët e tjerë të familjes ishin të internuar në Peruxhia, Napoli, Romë e Milano.

¹⁸ Pallati i drejtësisë (tani muze kombëtar), ku pak muaj më parë ishte torturuar Makiaveli.

¹⁹ Filip Kasavekia.

²⁰ Klerik intrigant, sekretar i Leonit X.

në punë, qoftë edhe sikur të nisnin të më vinin të rrotulloja një gur. Në rast se pastaj nuk do të fitoja dashamirësinë e tyre, do të bëja fajtor vetëm veten time. Po të lexohej libri, do të shihej se të pesëmbëdhjetë²¹ vjetët që jam marrë me studimin e qeverisjes, as i kam fjetur, as i kam humbur dhe cilido do të vlerësonte shërbimet e një njeriu plot përvojë të fituar me shpenzimet e të tjerëve²². Mbi besnikërinë time s' duhet të dyshojnë, sepse unë që e kam mbajtur gjithnjë besën, nuk mund ta thyej tani. Një njeri që ka qenë besnik dhe i ndershëm për dyzet e tre vjet, aq sa jam unë, nuk mund ta ndërrojë natyrën e tij. Për besnikërinë dhe ndershmërinë time, provë është vobektësia ime.

Do të dëshiroja që të më shkruanit edhe një herë se ç' mendim keni ju mbi këtë çështje. Ju truhem juve. *Sis Felix*.

Nikolo Makiaveli, në Firence.
10 dhjetor, 1513

²¹ Prej vitit 1498-1512, Firenceja ka pasur dy kancelari: e para ishte Kancelaria e Sinjorive, në krye të së cilës ishte kancelari, ose sekretari i republikës, dhe e dyta ishte Kancelaria e të Dhjetëve, që merrej me punët e luftës dhe qeverisjen e brendshme të republikës. Në kancelarinë e dytë, që duket si me më pak rëndësi dhe si e nënshtruar tek e para, ishte kancelar e sekretar Makiaveli.

²² Të Soderinëve.

Nikolo Makiaveli

Të shkëlqyerit Lorenc¹ të de'Mediçëve

Ata që dëshirojnë të fitojnë simpatinë e një princi e kanë për zakon, më të shumtën e herës, t'i paraqiten me sendet e tyre më të dashura, ose me ato që i pëlqejnë më shumë atij. Kështu, shohim shumë herë t'i dhurojnë princit kuaj, armë e rroba të qëndisura, gurë të çmuar e stoli të tjera që janë të denja për madhërinë e tij. Edhe unë dëshiroj t'i fal madhërisë suaj diçka që të dëshmojë nderimin tim ndaj jush. Si më të dashur dhe më të çmuar midis sendeve të mia, mendova t'i kushtoj madhërisë suaj një vëllim të vogël, në të cilin kam përmbledhur shkurtazi njohuritë e mia rreth veprave të njerëzve të mëdhenj, njohuri të përfituara nga një përvojë e ngjarjeve të kohës së sotme dhe nga një studim i imët i kohëve të lashta, të rrahura dhe të shoshitura me

¹ Sipas mendimit të një ambasadori venedikas, Lorenci ishte një djalosh “trim, tinëzak dhe i zoti për të bërë punë të mëdha, jo si Valentini, por pak më pak”. Mundet që Lorenci të mos e ketë parë kurrë librin e Makiavelit, sepse vdiq i ri, më 1519-n.

kujdes të madh e për një kohë të gjatë. Sado që unë këtë vepër nuk e quaj të denjë për madhërinë tuaj, prapë kam shpresë të madhe se me zemërmadhësinë tuaj do të ma pranoni, sidomos, po të keni parasysh se prej meje nuk mund të keni dhuratë më të madhe, sesa t'ju jap rastin të njihni në një kohë fare të shkurtër gjithë sa unë kam njohur e mësuar në kaq vite me kaq përpjekje e rreziqe. Këtë vepër unë nuk e kam zbukuruar as me fraza të fryra, as me fjalë të mëdha e të zgjedhura, as me ndonjë zbukurim tjetër a stoli të formës me të cilat shumë njerëz kanë zakon t'i mbushin e t'i stolisin veprat e tyre. Unë nuk kam dashur që vepra ime të vlerësohet nga këto gjëra, por kam dashur që të mirëpritet vetëm e vetëm për përmbajtjen e saj të posaçme dhe për subjektin e rëndësishëm. As të mos merrem si mendjemadh, në qoftë se unë, njeri i një shkalle të ulët, i hyj punës të studioj e të jap udhëzime për qeverisjen e princërve, sepse, sikurse ata që pikturojnë, qëndrojnë në vende të ulëta për të kundruar natyrën e maleve dhe viseve të larta, ndërsa për të kundruar vendet e ulëta, qëndrojnë lart mbi male, pikërisht ashtu, për të njohur më mirë natyrën e popujve, duhet të jesh princ dhe për të njohur atë të princërve, duhet të jesh popull.

Pranojeni, pra, ju, Madhëri, këtë dhuratë të vogël me atë frymë që jua dërgoj unë dhe, në qoftë se e lexoni dhe e studioni me kujdes, keni për të zbuluar dëshirën time të zjarrtë që t'ju shoh t'ia arrini asaj madhështie për të cilën rrethanat dhe cilësitë Tuaja të rralla ju premtojnë. Dhe, në qoftë se madhëria juaj, nga maja e lartë ku qëndroni, do të

hidhni vështrimin ndonjëherë këtu poshtë ku jam unë, do ta shihni se sa më rëndon padrejtësisht një ligësi kaq e madhe dhe e vazhduar e fatit².

² Aludim për dëshpërimin e tij që ishte përjashtuar nga politika dhe shprehje e heshtur e shpresës për t'u marrë përsëri me të nga partia e Mediçëve. Ndoshta ky ka qenë motivi kryesor i Makiavelit për të shkruar këtë vepër.

KAPITULLI I

SA LLOJESH JANË PRINCIPATAT DHE NË Ç'MËNYRA FITOHEN

Të gjitha shtetet, të gjitha zotërimet¹, që kanë pasur dhe kanë pushtet mbi njerëzit, kanë qenë dhe janë a republika², a principata. Principatat janë ose të trashëguara, kur dera e kryezotit të tyre ka sunduar për një kohë të gjatë, ose - të reja. Të rejat janë ose krejt të reja, siç ishte Milanoja ndaj

¹ Makiaveli nuk kërkon të bëjë dallim midis shteteve dhe zotërimeve. Fjala e dytë është më tepër një shpjegim i së parës dhe shërben për të zgjeruar kuptimin.

² Makiaveli nuk pranon të tjera trajta shteti përveç principatës dhe republikës dhe i quan të meta të gjitha format e qeverisjes midis këtyre dy formave kryesore. Principata, thotë ai, ka vetëm një rrugë për të ndjekur, që është zbritja drejt republikës, kështu, edhe republika ka vetëm një rrugë për të ndjekur që është hipja drejt principatës. Shtetet e ndërmjetme kanë dy rrugë: ose të hipin drejt principatës, ose të zbresin drejt republikës dhe këtu rrjedh paqëndrueshmëria e tyre.

Françesk Sforzas³, ose janë si pjesë të ngjitura në shtetin e trashëguar të princit që i ka fituar ato, siç është Mbretëria e Napolit ndaj mbretit të Spanjës⁴. Zotërimet e fituara në këtë mënyrë, ose jetojnë nën një princ, ose janë të lira dhe fitohen me armët e tjetërkujt, ose me të vetat, ose, përndryshe, ose me fat⁵, ose me virtyt.

³ Françesk Sforza (1401-1466), prijës ushtarësh mercenarë në shërbim të njërit a të tjetrit. Me ndihmën e Venedikut dhe me zotësinë e tij ushtarake, me tradhti e tinëzi, mundi të bëhej kryezot i Milanos më 1450.

⁴ Ferdinand Katoliku i mori me tradhti Frederikut të Aragonës mbretërinë e Napolit, duke e bërë si një nënmbretëri të lidhur me Spanjën.

⁵ Fati për Makiavelin, ka të bëjë me natyrën e rrethanave, të cilat, kur janë të favorshme, duhen shfrytëzuar dhe kur janë të pafavorshme, duhen tejkaluar ose minimizuar me veprimet e duhura. Fjala fat s'ka të bëjë fare me kuptimin mesjetar të fjalës "fat i mirë". Fati për Makiavelin, qoftë i favorshëm, qoftë i pafavorshëm, nuk mund të jetë shkak për mosveprim.

KAPITULLI II

PËR PRINCIPATAT E TRASHËGUARA

Nuk do të bëj fjalë për republikat¹, sepse jam marrë me to tjetër herë gjerë e gjatë. Do të merrem vetëm me principatat, duke e rrahur çështjen sipas skemës së dallimeve që tregova më sipër dhe do të tregoj se si mund të qeverisen dhe si mund të mbahen.

Them se shtetet e trashëguara dhe të mësuara me princër të zbritur prej së njëjtës derë, mund të mbahen me më pak vështirësi sesa shtetet e reja, mjaft të mos këmbehet mënyra e vjetër e të qeverisurit dhe të rregullohen punët ngadalë sipas rasteve. Me këtë mënyrë, në qoftë se princi do të ketë njëfarë zotësie sidokudo, gjithnjë ka për të qëndruar në shtetin e tij, veç në i daltë përpara ndonjë fuqi e jashtëzakonshme dhe tepër e madhe që ta tundë vendit. Por,

¹ Makiaveli ka bërë fjalë mbi republikat në “Bisedat” (“Discorsi”), hartuar midis viteve 1513 dhe 1519, por këtu i referohet posaçërisht librit të parë që u hartua në vitin 1513.

edhe nëse e humbet në këtë mënyrë, prapë e fiton, sadopak vështirësi të gjejë pushtuesi prej tij.

Në Itali, kemi si shembull dukën e Ferrarës², që mundi t’u bënte ballë sulmeve të venedikasve më 1484, dhe atyre të papë Julit II më 1510-n, vetëm se ishte i vjetër në atë zotërim. Princi që ka trashëguar fronin i ka më të pakta arsyet e nevojat për të dëmtuar popullin, sesa një i ri, prandaj populli e do më fort princin e vjetër dhe, në qoftë se vese të jashtëzakonshme nuk e bëjnë që të urrehet, është e natyrshme që populli ta dojë me zemër. Për më tepër, një ndryshim lë shteg për një tjetër, por në një qeverisje të gjatë dhe të vazhdueshme, kujtesa e ndryshimeve dhe e shkaqeve të tyre, synon të harrohet.

² Herkul d’Este u mund nga venedikasit më 1482, por territoret e tij u rimorën më 1484-n. Papa Juliusi II (1513) bëri shumë përpjekje të pasuksesshme për ta larguar nga froni i Ferrarës.